

KEMENTERIAN KEWANGAN DAN EKONOMI
PEMBENTANGAN KERTAS CADANGAN
RANG UNDANG-UNDANG (2024) PERBEKALAN 2024/2025
MAJLIS MESYUARAT NEGARA 2024

***

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bismillah Hirrahman Nirrahim

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى أَشْرَفِ
الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

Alhamdulillah Hirabbil 'Alamin

Was-salatu Was-salamu 'Ala Ash-rafil Anbiya E-wal-mur-salin

Sayyidina Muhammadin Wa'ala Aa-lihi Wasah-bihi Ajma'in

... رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي . وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي .
وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي . يَفْقَهُوا قَوْلِي

Rabbish-rahli Sodri Wayas-sirli Amri Wah-lul 'Ukdatam-min-lisani Yaf-
kahu-kauli

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

1. Tujuan Rang Undang-Undang ini adalah **“Untuk membenarkan bagi pengeluaran, sejumlah Enam Bilion Dua Ratus Lima Puluh Juta Dollar Brunei (BND6,250,000,000) dari Kumpulan Wang Yang Disatukan, bagi perkhidmatan Tahun Kewangan 2024/2025, dan untuk memperuntukannya, bagi maksud-maksud yang dinyatakan dalam Jadual”**.
2. Dalam berbuat demikian, kaola ingin memohon izin untuk terlebih dahulu mengongsikan beberapa inisiatif, projek dan pencapaian serta peluang-peluang yang disediakan oleh Kerajaan bagi rakyat dan penduduk termasuk bagi sektor swasta di Negara ini ke arah mencapai matlamat Wawasan 2035.
3. Selepas itu, barulah Kaola akan menerangkan mengenai dengan penyediaan Rang Anggaran Belanjawan Negara bagi Tahun Kewangan 2024/2025 ini berdasarkan kepada analisa dan penilaian yang telah dibuat ke atas prospek ekonomi global dan Negara Brunei Darussalam; keutamaan perbelanjaan Kerajaan; serta kemampuan kewangan Kerajaan untuk membiayai perbelanjaan-perbelanjaan berkenaan.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan ahli-ahli Yang Berhormat,

4. Alhamdulillah, syukur kita panjatkan kehadiran Allah Subhanahu Wata'ala kerana dengan izin dan limpah rahmatNya jua, serta berkat kepimpinan, kebijaksanaan dan keprihatinan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzaddin Waddaulah Ibni Al-Marhum Sultan Haji Omar 'Ali Saifuddien Sa'adul Khairi Waddien, Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam, kita telah mencapai peristiwa penting iaitu ulang tahun yang ke-40 kemerdekaan Negara Brunei Darussalam. Sebagai rakyat dan penduduk Negara ini, kita haruslah rasa bersyukur dan sangat beruntung kerana dapat menikmati keamanan, kemakmuran dan kesejahteraan yang berterusan.
5. Dalam tempoh empat dekad ini, kita telah melihat negara kita berkembang mengecapi arus kemodenan melalui kemajuan dalam penyediaan infrastruktur dan pembangunan dalam segala bidang, pendidikan yang berkualiti dan inklusif, sistem penjagaan kesihatan yang komprehensif, hubungan baik dengan negara-negara serantau dan antarabangsa, dan yang penting sekali, usaha-usaha bagi mempelbagaikan ekonomi sudah nampak jelas dan ketara keberhasilannya, dengan sentiasa berpandukan kepada prinsip Melayu Islam Beraja.
6. Kemajuan yang dicapai setakat ini walaupun agak perlahan tetapi amatlah bermakna kepada kita semua dalam memangkin semangat untuk dijadikan sebagai titik tolak untuk kita bersama melipat gandakan lagi usaha secara bersepadu. Sektor Bukan Minyak dan Gas kini memainkan peranan yang signifikan dalam menyumbang kepada

pertumbuhan ekonomi dan penjanaan peluang pekerjaan melalui pelaburan strategik dalam sektor-sektor utama seperti hiliran minyak dan gas, pemakanan, perkhidmatan perniagaan, teknologi maklumat dan komunikasi, dan pelancongan. Di samping itu, dengan usaha bersepadu untuk meningkatkan kapasiti modal insan dan keupayaan keusahawanan, Negara telah menyaksikan transformasi dalam komposisi struktur dan lanskap perekonomian.

7. Peralihan ini bukan sahaja menggambarkan kemajuan Negara ke arah mengurangkan kebergantungannya kepada Sektor Minyak dan Gas tetapi merupakan komitmen Kerajaan untuk menjamin masa depan yang dinamik dan berdaya tahan serta memastikan kemakmuran terus dapat dinikmati oleh generasi pada masa ini dan akan datang.
8. Sebagai usaha berterusan daripada pihak Kerajaan bagi mempelbagaikan ekonomi Negara, beberapa inisiatif telahpun dilaksanakan, antaranya adalah melalui pelaburan-pelaburan strategik di dalam sektor hiliran minyak dan gas ataupun *downstream oil and gas*.
9. Alhamdulillah, sejak Wawasan 2035 dilancarkan pada tahun 2007, peningkatan penglibatan sektor swasta dapat dilihat yang mana ianya telah menyumbang kepada pembangunan Negara dan menghasilkan peningkatan Keluaran Dalam Negara Kasar ataupun KDNK bagi sektor bukan minyak dan gas terutamanya melalui penubuhan syarikat-syarikat baharu pelaburan langsung asing ataupun FDI antaranya di sektor hiliran minyak & gas,

pemakanan, perkhidmatan, ICT dan pelancongan. Penubuhan syarikat-syarikat FDI ini juga telah menjana pekerjaan yang berkualiti bagi anak-anak tempatan.

10. Secara amnya, syarikat-syarikat FDI berkenaan berfungsi sebagai *catalyst* yang merangsang pelbagai aktiviti sokongan dan memberikan nilai tambah dalam negara serta menghasilkan kesan "multiplier effect" kepada perkembangan syarikat-syarikat tempatan, yang mana lazimnya akan dapat memperoleh manfaat dari permintaan dan keperluan bagi perbekalan pemakanan, perbankan, pembinaan, logistik, penyelenggaraan fasiliti, pembekalan jentera dan kelengkapan, dan lain-lain. Projek-projek pelaburan berkenaan juga telah mengwujudkan satu landasan atau *platform* bagi membina kepakaran warga tempatan ataupun *transfer of knowledge* melalui latihan dan pendedahan kepada pelbagai disiplin, termasuk bidang teknikal, komersil dan pengurusan. Seterusnya, syarikat-syarikat tersebut juga dapat membantu usaha negara ke arah mengurangkan kebergantungan kepada import.
11. Oleh itu, Kerajaan akan sentiasa berusaha dan meneroka peluang-peluang untuk menarik lebih banyak FDI ke Negara ini, akan tetapi beberapa perundingan dalam fasa lanjutan (*advanced negotiations*) bersama segelintir pelabur telah terjejas, disebabkan mereka telah mengambil keputusan untuk meneliti semula perancangan untuk menjadikan Negara Brunei Darussalam sebagai tapak operasi pasca pandemik COVID-19. Di samping itu, Kerajaan juga telah dan akan terus meningkatkan kerjasama dengan syarikat-syarikat FDI dan GLC yang sedia ada

di dalam negeri untuk mempelbagaikan aktiviti-aktiviti ekonomi termasuk meningkatkan produktiviti dan penghasilan produk-produk baharu.

12. Selain itu, Negara Brunei Darussalam juga telah memperkukuhkan strategi FDI dengan memberi tumpuan kepada kaedah-kaedah dan prosedur-prosedur bagi memudahkan dan mempercepatkan pelaksanaan projek; dan telah meningkatkan perkhidmatan "aftercare" kepada syarikat-syarikat pelaburan yang sedia ada, bagi membantu dalam mengatasi apa jua cabaran yang dihadapi, serta menerokai potensi pertumbuhan cabang perniagaan atau produk yang baharu.

**Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan ahli-ahli
Yang Berhormat,**

13. Bagi mendukung pembangunan industri dan membina kesalinghubungan atau *connectivity* dengan negara-negara luar, Kerajaan bersama pelabur-pelabur asing akan terus membuat pelaburan untuk menyediakan serta menaiktaraf infrastruktur dan ekosistem perniagaan dan pelaburan dalam sektor pengangkutan dan logistik, seperti pelabuhan, perkapalan, pengendalian kargo dan kompleks pendaratan ikan.
14. Dalam hal ini, satu syarikat usahasama di antara Darussalam Assets dan Guangxi Beibu Gulf International Port Group Ltd iaitu Syarikat Muara Port Company Sdn Bhd ataupun MPC telah memulakan beberapa inisiatif bagi menampung peningkatan

dalam kegiatan ekonomi di Negara Brunei Darussalam. Alhamdulillah, pada bulan April 2023, MPC telah merasmikan pelayaran pertama perkapalan kontena yang baharu secara pelayaran langsung dari Pelabuhan Muara ke Pelabuhan Qinzhou, Republik Rakyat China. Aktiviti sedemikian berpotensi untuk meningkatkan lagi jumlah perdagangan serta membukakan pasaran baharu khususnya di antara Republik Rakyat China dan wilayah BIMP-EAGA. Seterusnya, untuk menampung keperluan kapasiti yang semakin meningkat, MPC juga akan melaksanakan Projek Pengembangan dan Pengubahsuaian Pelabuhan Muara (*Muara Port Expansion and Renovation Project*). Insya Allah, kerja-kerja pembinaan dijangka akan bermula pada suku ketiga tahun 2024 ini dan siap pada tahun 2027. Melalui projek ini, pihak MPC menjangkakan peningkatan *volume throughput* melalui Pelabuhan Muara daripada sebanyak 220 ribu TEU pada masa ini kepada 500 ribu TEU setelah pembinaan selesai.

15. Dalam masa yang sama, satu projek pelaburan utama iaitu projek usahasama di antara Dana Strategic Development Capital dengan sebuah syarikat tempatan dan beberapa syarikat antarabangsa, iaitu Integrated Marine Maintenance and Decommissioning Yard yang dikendalikan oleh Syarikat Anson International Sdn Bhd yang terletak di Pulau Muara Besar. Usahasama ini telah diwujudkan untuk menyediakan perkhidmatan penyelenggaraan dan *decommissioning* bagi kapal-kapal yang berada di perairan Negara ini termasuk *decommissioning* pelantar dan telaga minyak mentah, *fabrication* dan lain-lain. Bagi projek *decommissioning and*

restoration, Syarikat Brunei Shell Petroleum (BSP) akan bekerjasama dengan Syarikat Anson bagi *decommissioning* aset-aset penghasilan minyak dan gas yang telah luput, secara berperingkat dalam tempoh 30 tahun yang akan datang. Aktiviti berkenaan dijangka akan dapat menghasilkan kira-kira 131 ributan besi keluli yang akan dapat dikitar semula dan digunapakai dalam pelbagai industri seperti industri perkapalan dan perkhidmatan kejuruteraan. Pada masa ini, projek tersebut telah memasuki fasa pelaksanaan dan disasarkan untuk mula beroperasi pada pertengahan tahun 2025.

16. Di samping itu, sebagai usaha untuk mempelbagaikan ekonomi, Alhamdulillah, beberapa syarikat pelaburan di dalam Sektor Hiliran Minyak dan Gas telah mengembangkan lagi perniagaan mereka di antaranya:

16.1 Pada bulan Januari 2023, Syarikat Polygel telah mula menghasilkan bahan "Metilox" dengan skala komersial dengan keupayaan penghasilan sebanyak 2,500 metrik tan setahun. Metilox merupakan salah satu bahan mentah yang diperlukan bagi menghasilkan *anti-oxidant* bagi minyak motor, cecair hidraulik dan pelincir;

16.2 Pada bulan November 2023, Syarikat Brunei Methanol Company (BMC) telah melancarkan kemudahan akses kepada pembeli, yang membolehkan kimia berkenaan dibekalkan dan dijual langsung kepada pengguna-pengguna atau industri tempatan. Langkah berkenaan telah dapat mengurangkan kos logistik yang dihadapi oleh pengguna-pengguna metanol seperti Syarikat Polygel;

16.3 Loji Syarikat Brunei Fertilizer Industries ataupun BFI Sdn Bhd telahpun dilancarkan secara rasmi oleh Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam pada 25 haribulan Februari 2023. Hasil penjualan daripada syarikat tersebut bagi tempoh bulan Januari sehingga Disember 2023 telah mencapai lebih daripada 957 ribu metrik tan baja urea dengan nilai \$356 juta US dollar, yang mana 99 peratus daripadanya telahpun dieksport ke negara-negara di rantau Asia Tenggara, Amerika Syarikat, Oceania dan sebagainya; dan

16.4 Syarikat HLDS (B) Steel Sdn Bhd yang bertapak di Tapak Perindustrian Salambigar adalah merupakan pengeluar paip pelbagai jenis dan kegunaan, termasuk *carbon welded steel pipes and torque tube* bagi kegunaan industri tempatan dan pasaran luar negara. Insya Allah, mulai suku kedua tahun ini, Syarikat berkenaan akan memperluaskan teknologi dan keupayaan pemprosesan produknya melalui kaedah *heat treatment, upset forging, threading* dan sebagainya, yang mana sebelum ini merupakan aktiviti yang hanya dikendalikan oleh rakan strategik HLDS di Amerika Syarikat.

17. Untuk memperkembangkan lagi sektor hiliran, terdapat tiga (3) projek pelaburan yang sedang dalam perancangan, iaitu:

17.1 Projek pelaburan untuk menubuhkan dua (2) loji pemprosesan bagi pengeluaran asid asetik dan anilin

ataupun AAA, yang akan dibina di Tapak Perindustrian Sungai Liang (SPARK) dan dijangka mula beroperasi pada tahun 2027;

17.2 Kedua, projek yang dikendalikan oleh TotalEnergies untuk menubuhkan sebuah loji tenaga suria di SPARK, yang dihasratkan untuk membekalkan tenaga kepada loji pemrosesan TotalEnergies dan penghuni-penghuni SPARK, yang akan mula dibina pada tahun 2024, dan disasarkan beroperasi pada tahun 2025; dan

17.3 Ketiga, berikutan penandatanganan Perjanjian Pelaksanaan Projek Kemajuan Pulau Muara Besar (PMB) Fasa Kedua di antara pihak Kerajaan dengan Syarikat Hengyi Industries Sdn. Bhd, penilaian lanjut dan kajian pasaran masih dilaksanakan untuk memastikan lagi kebolehlaksanaan projek ini. Dengan pembangunan fasiliti-fasiliti baharu, Insya Allah, syarikat ini akan meningkatkan kapasiti *feedstock* untuk menghasilkan lebih banyak produk dan memberikan lebih banyak peluang pekerjaan kepada anak-anak tempatan.

18. Dalam usaha mempelbagaikan industri pemakanan serta mengukuhkan sekuriti makanan dan mengurangkan kebergantungan kepada import, Alhamdulillah, beberapa syarikat pelaburan yang sedia ada telah dan akan mengembangluaskan dan meningkatkan kapasiti pengeluaran masing-masing, antaranya:

- 18.1 Projek kerjasama kajian dan penyelidikan di antara Jabatan Pertanian dan Agrimakanan dengan Hunan Hybrid Rice Research Centre, Republik Rakyat China telah dilancarkan bagi mengkaji Kesesuaian Varieti Padi bagi Kawasan Ladang yang Tidak Mempunyai Sistem Pengairan. Projek tersebut bertujuan untuk memperkukuhkan lagi program pembiakan padi dan industri biji benih padi di Negara ini;
- 18.2 Negara Brunei Darussalam melalui Syarikat Golden Chick Livestock Sdn Berhad, telah berjaya mengeksport sekitar 5.1 juta biji telur ayam ke Republik Singapura pada tahun 2023. Dalam perkara ini, Kementerian Sumber-Sumber Utama dan Pelancongan akan terus bekerjasama dengan pihak autoriti di luar negeri serta para pengusaha untuk membuat penyelarasan, perancangan dan persiapan yang bersesuaian bagi mengeksport ayam segar dan produk berasaskan daging dan produk pertanian dan perikanan, untuk dieksport ke Republik Singapura dan negara-negara lain;
- 18.3 Syarikat LianFeng, dengan gabungan anak syarikatnya, Syarikat Blue Ocean Tech Sdn Bhd dan JETS Sdn Bhd, sedang giat berusaha untuk meningkatkan lagi hasil pengeluaran udang biru Rostris. Antara kerja-kerja yang dijalankan adalah pembinaan kolam-kolam ternakan di beberapa kawasan seperti di Kampung Serasa, Meragang, Mentiri dan Sungai Paku. Syarikat tersebut juga dalam proses perundingan untuk menyediakan pelaburan

sebanyak BND5.1 juta bagi menambah jumlah tapak-tapak yang boleh digunakan untuk meningkatkan operasi pengeluaran dan penetasan;

18.4 Syarikat Gropoint Sdn Bhd dari Malaysia juga telah bercadang untuk menubuhkan sebuah pusat pemprosesan makanan laut beku di Serasa Fisheries Centre yang bertaraf antarabangsa. Projek ini akan melibatkan pelaburan sebanyak BND26.1 juta dan akan mempunyai kapasiti pengeluaran makanan beku sebanyak 3,500 ke 5,000 tan setahun. Pembinaan pusat tersebut dijangka akan bermula pada suku ke-tiga tahun 2024 ini dan akan memakan masa selama 2 tahun; dan

18.5 Syarikat Muara International Fish Landing Sdn Bhd iaitu anak syarikat MPC, juga telah berjaya menyiapkan kerja-kerja pemodenan dan pembangunan semula di Kompleks Pendaratan Ikan Muara, di mana antarlainnya adalah pembangunan kemudahan fasiliti *Cold Storage* yang telahpun siap dan memulakan operasinya pada bulan Disember 2023. Fasiliti ini, Insya Allah, akan dapat menyumbang kepada kemudahan dan keperluan rangkaian *cold chain logistics* di Negara ini.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

19. Sekarang, kaola ingin menyentuh mengenai dengan hasil daripada inisiatif-inisiatif yang telah dilaksanakan di bawah fokus keutamaan belanjawan pada tahun-tahun yang lalu, yang

menjurus kepada Pembangunan Modal Insan. Fokus ini telah berhasil membukakan banyak peluang pekerjaan kepada rakyat dan penduduk khususnya belia-belia di Negara ini dan menyediakan latihan-latihan peningkatan kapasiti dan kemahiran ke arah meningkatkan produktiviti Negara. Pelbagai pendekatan dan tindakan secara holistik dan bersepadu telah dan sedang dilaksanakan bersama agensi-agensi yang berkaitan, termasuklah meningkatkan kebolehpasaran belia melalui pendidikan dan latihan kemahiran, sokongan untuk *entrepreneurship* (keusahawanan) dan Perusahaan Mikro, Kecil dan Sederhana (PMKS), dan penjanaan lebih banyak lagi peluang pekerjaan baharu di sektor swasta melalui pelaburan strategik dalam sektor-sektor hiliran dan industri permakanan dan agro-pertanian sepertimana yang dikenalpasti dan telah dikongsikan sebentar tadi.

20. Dalam bidang pendidikan, Negara telah memperolehi keputusan PISA atau Programme for International Student Assessment atau Program Penilaian Pelajar Antarabangsa 2022, di mana Alhamdulillah, Negara Brunei Darussalam adalah salah satu daripada tiga negara teratas dari negara-negara ASEAN yang ikut serta, dalam semua domain PISA 2022 dengan peningkatan sebanyak 12 skor dalam Matematik, 21 skor dalam Membaca dan 15 skor dalam Sains berbanding PISA 2018. Pencapaian ini adalah hasil daripada usaha gigih para pendidik di negara ini dalam membantu semua pelajar mencapai potensi mereka sepenuhnya.

21. Bagi membentuk masa depan tenaga kerja di Negara ini, Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam telah mengurniakan titah perkenan ke atas isi kandungan *Manpower Blueprint* yang diterajui oleh Kementerian Pendidikan dan Manpower Planning and Employment Council (MPEC). *Manpower Blueprint* adalah sebagai garispandu dan hala tuju bagi agensi pelaksana dan pihak berkepentingan ke arah pencapaian matlamat Wawasan Brunei 2035, terutamanya Matlamat 1 iaitu melahirkan rakyat yang berpendidikan, berkemahiran tinggi, dan berjaya. Pemberigaan *Manpower Blueprint*, Insya Allah, akan dilaksanakan dalam tahun 2024 ini, kepada Kementerian-Kementerian, Jabatan-Jabatan, pihak swasta, institusi pengajian tinggi dan pihak-pihak yang berkepentingan.

22. Dalam menangani *mismatch* di antara pembekalan dan permintaan tenaga kerja secara berkesan, Manpower Industry Steering Committee (MISC) akan terus menyediakan program serta inisiatif bagi memastikan bekalan tenaga kerja tempatan adalah sejajar dan sepadan dengan peluang pekerjaan yang tersedia. Dalam masa yang sama, MISC juga melaksanakan inisiatif dan strategi yang akan dapat menangani isu pengangguran bagi jangka masa panjang termasuk penjanaaan pekerjaan-pekerjaan baharu, *displacement of foreign worker* dan penyediaan kursus melalui *upskilling* dan *reskilling*. Setakat ini, MISC telah menjalankan program-program kerjaya di bawah sektor-sektor Hospitaliti dan Pelancongan, Pembinaan, ICT, Tenaga, Pengangkutan dan Logistik. Beberapa program akan dilaksanakan pada tahun 2024 ini antaranya adalah seperti:

- 22.1 Di bawah Sektor Tenaga, kursus Juruteknik Elektrik dalam Solar Photovoltaic secara rintis akan dilancarkan pada bulan Julai 2024;
- 22.2 Di bawah Sektor *Hospitality* dan *Tourism*, MISC akan menyediakan *competency framework* bagi 4 jenis jawatan iaitu: (i) *Bellboy*; (ii) *Telephone Operator*; (iii) *Demi Chef*; dan (iv) *Chef de Partie*. Di samping itu, satu program latihan juga akan diadakan khusus bagi pemandu pelancong ataupun *tourist guide* dan yang berkeinginan untuk menjadi pemandu pelancong yang berdaftar; dan
- 22.3 Di bawah Sektor Info-Komunikasi dan Teknologi, Program TechInspire akan dijalankan di mana seramai 50 orang anak tempatan dijangka untuk mengikuti latihan bagi jawatan *IT Technician* dan *Network Technician*.
23. MPEC juga telah memperkenalkan beberapa program dan inisiatif seperti berikut:
- 23.1 *Structure Apprenticeship Program* (SAP) bagi memperolehi sijil, lesen dan pendaftaran bagi bidang kerjaya yang tertentu. Program pertama adalah *Clinical Supervisory Program* bagi graduan baharu dalam bidang *Allied Health Professionals* dengan kerjasama bersama Kementerian Kesihatan. Kohort pertama bagi program ini akan berjalan selama 18 bulan mulai suku pertama tahun 2024 secara

latihan sambil bekerja ataupun *on-the-job training* untuk seramai 30 orang peserta.

23.2 Program Study in Professional Institution (SPIN) dalam bidang Accountancy, yang mana pada masa ini dalam sesi pengajian Kohort ke-4 telah bermula pada bulan Januari 2024. Pada masa ini, MPEC sedang meneroka peluang untuk mengembangluaskan kursus-kursus professional dalam bidang yang berlainan mengikut keperluan industri di bawah program ini.

23.3 Program SkillsPlus, untuk memberi peluang dan bantuan pembiayaan kepada pencari kerja tempatan untuk melatih semula dan meningkatkan kemahiran. Sebanyak 13 bidang di dalam program tersebut telah dikemaskini selaras dengan keperluan daripada industri ke arah memastikan ianya adalah sejajar dengan *Economic Blueprint* dan *Manpower Blueprint*.

23.4 Untuk memenuhi permintaan yang sentiasa meningkat khususnya dalam bidang pendidikan teknikal dan vokasional, serta memperkasa kapasiti dan kemahiran tenaga kerja, Skim Pendidikan dan Latihan Teknikal dan Vokasional ataupun TVET telah diperkenalkan khusus bagi pelajar lepasan di peringkat 'O' yang mempunyai 3 'O' dan ke bawah untuk mengikuti pengajian di Institusi-Institusi Pengajian Tinggi Swasta. Setakat ini, sebanyak 2 pengambilan telah dijalankan dimana seramai 141 orang telah mengikuti program ini.

24. Sebagai satu langkah untuk meningkatkan kesejahteraan pekerja di Negara ini, Perintah Pekerjaan (Upah Minimum) 2023 telah diperkenalkan dan dikuatkuasakan pada 12 haribulan Julai 2023 untuk menetapkan kadar gaji minima (BND500 sebulan) yang perlu dibayar oleh majikan kepada setiap pekerja. Dalam hal ini, para majikan diberikan tempoh peralihan selama 6 bulan dari tarikh berkuatkuasanya Perintah berkenaan untuk mengambil langkah persediaan yang bersesuaian. Dasar gaji minimum akan dilaratkan kepada semua industri secara berfasa yang mana ianya bermula dengan fasa pertama iaitu industri Perbankan dan Kewangan; dan industri Info-Komunikasi dan Teknologi.

25. Kerajaan juga menyedari bahawa terdapat isu kekurangan jururawat dan keperluan untuk meningkatkan lebih ramai lagi pekerja di dalam Sektor Kesihatan. Oleh itu, JPMC College of Health Sciences Sdn Bhd telah dilancarkan pada bulan Ogos 2023, yang merupakan sebuah kerjasama antara Jerudong Park Medical Centre Sdn Bhd dan Far Eastern University dari Republik Filipina. Bagi Tahun Akademik 2023/2024, seramai 137 pelajar sedang menjalani kursus asas dalam bidang Sains ataupun *Foundation in Science Certificate*; dan seramai 70 pelajar sedang menjalani kursus Sarjana Muda dalam Kejururawatan (*Bachelor of Science in Nursing*).

26. Di samping inisiatif-inisiatif yang dihasratkan tadi, Skim Persaraan Kebangsaan (SPK) yang dilaksanakan pada bulan Julai 2023 yang lalu, menggalakkan para pekerja untuk berkhidmat

dan terus produktif bagi membolehkan mereka menerima pendapatan semasa bersara dengan lebih baik dan Insya Allah sepanjang hayat serta perlindungan manfaat turunan juga boleh dirasakan oleh tanggungan-tanggungan ahli. Skim ini adalah inklusif yang bukan saja memberikan manfaat kepada pekerja dalam sektor Swasta dan Kerajaan, malah juga termasuk masyarakat yang produktif dalam sektor bukan formal atau bekerja sendiri. Berikutan pelaksanaan skim ini, seramai 93 peratus ahli atau 178,775 ahli telah mengikuti SPK. Alhamdulillah, baru-baru ini, SPK telah dianugerahkan '2024 Best of the Best Awards' yang telah dikelolakan oleh Asia Asset Management (AAM) di bawah kategori *Most Improved Pension Fund* di rantau ASEAN.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan ahli-ahli Yang Berhormat,

27. Dalam meneruskan perjalanan menuju Wawasan 2035 dan tahun-tahun ke hadapan, kita akan menghadapi lebih banyak cabaran, seperti kemajuan pesat dan transformasi teknologi maklumat, peningkatan ancaman siber, ancaman perubahan iklim dan pencemaran alam, perubahan sosial dan demografi, ketidakstabilan geopolitik, evolusi dalam pendidikan dan pembangunan kemahiran, cabaran kesihatan dan cabaran-cabaran lain yang di luar kawalan kita. Tambahan pula, sebagai sebuah negara yang terbuka dan bersaiz kecil, kita tidak dapat terlepas daripada faktor luaran ini dan kesannya masih lagi dirasakan di beberapa sektor sehingga kini.

28. Di sebalik cabaran-cabaran tersebut, kita seharusnya mengambil peluang dan menjadikannya sebagai batu loncatan untuk transformasi, inovasi dan kemajuan antaranya melalui hubungan yang baik dengan rakan kongsi serantau dan antarabangsa bagi meningkatkan akses kepada pasaran baharu. Kaola yakin dengan sikap proaktif dan bersatu, serta mengambil langkah-langkah persiapan yang holistik, melalui kolaborasi erat di antara semua pihak melalui pendekatan *Whole of Nation* dengan penuh dedikasi dan komitmen, kita akan dapat membina sebuah Negara yang akan dapat melindungi masa depan kita malah juga memberikan inspirasi dan menyuntik semangat kepada generasi yang akan datang.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan,

29. Alhamdulillah, ekonomi dunia telah beransur pulih pasca pandemik COVID-19 dan dalam keadaan lebih stabil berikutan penurunan kadar inflasi secara konsisten dan pertumbuhan ekonomi yang *resilient* khususnya pada enam bulan terakhir tahun 2023. Ini adalah disumbangkan oleh faktor-faktor yang mempengaruhi permintaan dan pembekalan dalam ekonomi-ekonomi utama berikutan peningkatan perbelanjaan oleh entiti swasta dan Kerajaan; peningkatan ketersediaan tenaga buruh; kecekapan rantaian bekalan serta pengurangan kos tenaga dan komoditi. Berikutan prospek pertumbuhan positif dan *resilient* ini yang dijangka akan berterusan ke tahun 2024, pihak International Monetary Fund atau IMF melalui laporan *World Economic Outlook Update* keluaran bulan Januari 2024, telah menyemak semula unjuran pertumbuhan global bagi tahun 2024

kepada 3.1 peratus berbanding unjuran awal 2.9 peratus. Manakala, unjuran bagi tahun 2025 masih dikekalkan iaitu berkembang pada kadar 3.2 peratus.

30. Walau bagaimanapun, kadar pertumbuhan diunjurkan ini adalah sederhana dan masih di bawah purata pertumbuhan bagi tempoh di antara tahun 2000 ke 2019 iaitu sebanyak 3.8 peratus, dan jua berkemungkinan berdepan dengan cabaran-cabaran dan ketidakstabilan disebabkan oleh kesan daripada pergolakan geopolitik yang berpanjangan, tekanan inflasi global, risiko ketidakstabilan kewangan global dan peningkatan kesan buruk perubahan iklim.
31. Berikutan dengan unjuran pertumbuhan ekonomi global ini, pihak IMF telah meramalkan jumlah perdagangan global (*global trade volume*) berkembang pada kadar 3.3 peratus bagi tahun 2024 dan 3.6 peratus bagi tahun 2025. Unjuran ini masih di bawah purata sebanyak 4.9 peratus. Prospek pertumbuhan akan terus cenderung ke arah pertumbuhan yang perlahan disebabkan peningkatan halangan perdagangan ataupun *trade barrier* dan perpecahan geoekonomi ataupun *geoeconomic fragmentation*.
32. Pihak *Energy Information Administration* atau EIA melalui laporan bulan Februari 2024 telah melaporkan bahawa harga minyak Brent secara purata telah meningkat kepada kadar \$80 US dollar setong pada Januari 2024. Ini adalah antaranya disebabkan oleh ketidaktentuan yang meningkat terhadap bekalan dan penghantaran minyak dunia berikutan konflik di

Timur Tengah dan Laut Merah. EIA seterusnya meramalkan bahawa harga minyak dunia akan meningkat kepada sekitar \$80 US dollar ke \$85 US dollar setong sebelum ianya menurun kepada \$78 US dollar setong pada tahun 2025 disebabkan oleh ramalan peningkatan inventori minyak global.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

33. Kaola seterusnya ingin mengongsikan prestasi ekonomi Negara yang bergantung kepada aktiviti-aktiviti ekonomi domestik, prestasi projek-projek pelaburan langsung asing atau FDIIs yang sedia ada dan kemajuan pelaksanaan projek FDI baharu.
34. Bagi keseluruhan tahun 2023, Alhamdulillah kadar pertumbuhan KDNK Negara mencatatkan peningkatan sebanyak 1.4 peratus. Peningkatan ini adalah disebabkan oleh pertumbuhan yang berterusan daripada Sektor Bukan Minyak dan Gas yang mana meningkat pada kadar 4.5 peratus. Peningkatan bagi sektor ini adalah antaranya disebabkan oleh peningkatan subsektor-subsektor seperti Pengangkutan Udara, Kewangan dan Pembinaan. Walau bagaimanapun, Sektor Minyak dan Gas mencatatkan penurunan sebanyak 2.0 peratus.
35. Di samping itu, bagi tahun 2024, Kementerian Kewangan dan Ekonomi mengunjurkan kadar pertumbuhan KDNK Negara di antara 3.3 peratus hingga 4.0 peratus. Unjuran tersebut adalah mengambilkira peningkatan Sektor Minyak dan Gas khususnya peningkatan pada pengeluaran minyak mentah dan gas asli.

Sektor Bukan Minyak dan Gas juga menunjukkan peningkatan yang antarlain disumbangkan oleh subsektor-subsektor seperti Pembuatan Produk Petroleum dan Kimia, Ternakan, Perikanan, dan Pengangkutan Udara.

36. Manakala, pihak IMF, ASEAN Plus 3 Macroeconomic Research Office atau AMRO dan Asian Development Bank atau ADB telah mengunjurkan pertumbuhan ekonomi yang positif bagi Negara Brunei Darussalam pada tahun 2024 iaitu masing-masing pada kadar 3.5 peratus; 2.4 peratus; dan 2.5 peratus. Unjuran tersebut adalah mengambilkira peningkatan usaha-usaha mempelbagaikan ekonomi, khususnya pengeluaran produk sektor hiliran minyak dan gas serta aktiviti-aktiviti berkaitan dari Syarikat Hengyi Industries Sdn Bhd, Syarikat Methanol Brunei atau BMC dan Syarikat Brunei Fertilizer Industries Sdn Bhd atau BFI.
37. Namun di sebalik unjuran positif ini, Negara dijangka turut terkesan daripada impak ketidakpastian dan beberapa risiko yang berkemungkinan akan menjejaskan momentum pertumbuhan ekonomi Negara.
38. Kadar inflasi global bagi tahun 2023 telah meningkat secara signifikan iaitu pada kadar 6.9 peratus, yang mana kesan daripada peningkatan ini turut dirasai di Negara ini memandangkan kira-kira 70 peratus daripada bekalan dan barangan negara adalah diimport.

39. Walau bagaimanapun, Alhamdulillah, melalui usaha bersama pelbagai agensi Kerajaan, inflasi negara bagi tahun 2023 hanya meningkat pada kadar yang rendah iaitu 0.4 peratus, di sebalik peningkatan harga Makanan sebanyak 2.7 peratus.
40. Oleh itu, negara akan terus berusaha bagi menghasilkan beberapa produk bagi menggalakkan penggantian import ataupun *import substitution* dan seterusnya bagi memperbanyakkan pilihan barangan. Ini adalah termasuk inisiatif Syarikat Ghanim International Corporation Sdn Bhd dengan kerjasama Syarikat Western Foods dan Packaging Sdn Bhd yang telahpun melancarkan minyak masak sayuran tempatan yang pertama di bawah jenama "BruneiHalalFoods".
41. Dalam hubungan ini, kita perlulah meneruskan usaha-usaha untuk mempelbagaikan lagi ekonomi Negara untuk mencapai matlamat-matlamat di bawah Wawasan 2035 khususnya Matlamat ketiga iaitu Ekonomi Yang Dinamik dan Berdayatahan.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

42. Seterusnya izinkan kaola mengongsikan kedudukan fiskal Kerajaan bagi Tahun Kewangan 2022/2023. Kerajaan telah mencatatkan kutipan hasil pendapatan sebanyak BND6.35 bilion iaitu peningkatan 33.1 peratus berbanding BND4.77 bilion pada Tahun Kewangan 2021/2022. Peningkatan ini adalah berikutan kenaikan harga minyak dunia pada tahun 2022 yang secara purata berada di paras melebihi \$90 US dollar setong. Dari segi

perbelanjaan pula, Kerajaan juga telah mencatatkan **peningkatan** sebanyak 5.3 peratus kepada \$6.08 bilion berbanding BND5.78 bilion pada Tahun Kewangan 2021/2022. Walau bagaimanapun, Syukur Alhamdulillah, Kerajaan telah berjaya merekodkan lebihan belanjawan (*budget surplus*) sejumlah BND260.46 juta setelah merekodkan defisit belanjawan berturut-turut sejak Tahun Kewangan 2019/2020.

43. Bagi kedudukan fiskal Kerajaan untuk Tahun Kewangan 2023/2024 pula, berikutan dengan harga minyak dunia yang melebihi \$80 US dollar setong serta pengeluaran minyak dan gas yang menurun disebabkan penutupan berjadual bagi aktiviti-aktiviti penyelenggaraan, unjuran hasil pendapatan Kerajaan bagi Tahun Kewangan 2023/2024 adalah dikemaskini kepada BND3.22 bilion berbanding anggaran asal sebanyak BND2.99 bilion.
44. Manakala, perbelanjaan Kerajaan bagi Tahun Kewangan 2023/2024 adalah diunjurkan berjumlah BND5.92 bilion berbanding dengan BND5.96 bilion yang telah diperuntukkan pada Tahun Kewangan 2023/2024. Unjuran ini adalah mengambilkira tambahan peruntukan yang dijangkakan pada Tahun Kewangan 2023/2024 antarlainnya untuk membiayai perbelanjaan-perbelanjaan di bawah Perkhidmatan Rampaian; dan sejumlah \$2.1 juta untuk membiayai perbelanjaan bagi permakanan di bawah Kementerian Hal Ehwal Ugama.
45. Namun demikian, Perbelanjaan Kemajuan diunjurkan berjumlah \$373.82 juta berbanding \$500 juta yang telah diluluskan,

antaranya disebabkan oleh beberapa perkara seperti penelitian semula keperluan pengguna (*user requirement*) dan skop projek.

46. Oleh itu, berasaskan kepada anggaran kutipan hasil dan perbelanjaan seperti yang kaola kongsiikan sebentar tadi, Kerajaan dijangka akan merekodkan defisit belanjawan sebanyak \$2.70 bilion pada Tahun Kewangan 2023/2024.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

47. Seterusnya sukacita kaola mengongsikan bahawa dengan berasaskan unjuran-unjuran serta arah-tuju ekonomi dunia pada masa ini, dengan mengambilkira tahap pengeluaran minyak Negara, Anggaran Hasil Kerajaan bagi Tahun Kewangan 2024/2025 adalah diunjurkan berjumlah **Tiga Point Dua Enam Bilion Dollar Brunei** (BND3.26 bilion), dimana **Dua Point Empat Tujuh Bilion Dollar Brunei** (BND2.47 bilion) atau 75 peratus adalah hasil dari Sektor Minyak dan Gas; dan **Tujuh Ratus Sembilan Puluh Tiga Point Lima Puluh Dua Juta Dollar Brunei** (BND793.52 juta) atau 25 peratus adalah hasil dari Sektor Bukan Minyak dan Gas. Pecahan hasil-hasil tersebut adalah antaranya:

- 47.1 Pertama, kutipan hasil **Cukai-Cukai** yang keseluruhannya berjumlah \$228.17 juta antaranya \$197.0 juta dari Cukai Pendapatan Syarikat-Syarikat dan Cukai Setem; \$14.1 juta daripada lesen kenderaan di bawah

Jabatan Pengangkutan Darat; dan \$12.0 juta dari cukai-cukai di bawah Lembaga-Lembaga Bandaran;

- 47.2 Kedua, sebanyak \$103.7 juta dari **kutipan duti impot dan eksais** Jabatan Kastam dan Eksais Diraja;
- 47.3 Ketiga, hasil dari **Yuran dan Caj** yang keseluruhannya berjumlah \$230.67 juta, antaranya dari Jabatan Perkhidmatan Elektrik dianggarkan berjumlah \$165.2 juta; dari Kementerian Kesihatan dianggarkan berjumlah \$11.0 juta daripada yuran dan caj perkhidmatan hospital; dan dari Jabatan Imigresen dan Pendaftaran Kebangsaan dianggarkan berjumlah \$10.0 juta bagi perkhidmatan-perkhidmatan imigresen;
- 47.4 Keempat, hasil daripada **Pendapatan Sewa dan Komersial dari Jualan Barang dan Perkhidmatan** yang keseluruhannya berjumlah \$98.7 juta, antaranya dari Jabatan Kemajuan Perumahan dianggarkan berjumlah \$60.2 juta; dan dari Jabatan Kerja Raya dianggarkan berjumlah \$26.8 juta; dan
- 47.5 Seterusnya, hasil daripada **Pendapatan Kewangan** yang keseluruhannya berjumlah \$102.2 juta iaitu sebanyak \$61.73 juta daripada Pulangan Pelaburan dan Simpanan dan sebanyak \$40.49 juta daripada hasil yang berlebihan dari Badan-Badan Berkanun.

48. Dalam kesempatan ini, sukacita kaola kongsiakan bahawa dengan pengenalan "Chart of Accounts" yang baharu mulai Tahun Kewangan 2024/2025, kategori "Gaji Kakitangan" akan diubah menjadi kategori "Emolumen", yang mana ianya merangkumi peruntukan gaji, elaun-elaun dan caruman, bukan sahaja bagi pegawai-pegawai dan kakitangan yang berjawatan tetap, tetapi juga bagi yang dalam jawatan Gaji Hari. Selain itu, kesemua elaun-elaun di bawah kategori "Perbelanjaan Berulang-Ulang" akan dipindah di bawah kategori "Emolumen".
49. Oleh itu, sejumlah **Enam *Point* Dua Lima Bilion Dollar Brunei** (BND6.25 bilion) adalah dicadangkan untuk membiayai perbelanjaan Kementerian-Kementerian dan Jabatan-Jabatan Kerajaan, iaitu:
- 49.1 **Dua *Point* Dua Sembilan Bilion Dollar Brunei** (\$2.29 bilion) untuk membiayai Emolumen termasuk gaji, faedah perkhidmatan, kemudahan-kemudahan lain, dan caruman majikan;
- 49.2 **Dua *Point* Empat Kosong Bilion Dollar Brunei** (\$2.40 bilion) adalah untuk membiayai Perbelanjaan Berulang-Ulang;
- 49.3 **Lima Ratus Juta Dollar Brunei** (\$500 juta) adalah diperuntukkan untuk membiayai sebanyak 305 projek-projek pembangunan di bawah Rancangan Kemajuan Negara ke 12. Bagi tempoh RKN12 yang akan bermula pada Tahun Kewangan 2024/2025 dan akan berakhir pada

Tahun Kewangan 2029/2030, Jawatankuasa Tertinggi Rancangan Kemajuan Negara yang dipengerusikan oleh Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam, telah meluluskan sebanyak **\$4 bilion** untuk membiayai 305 buah projek di pelbagai sektor dan kluster ekonomi; dan

49.4 Selebihnya adalah untuk membiayai perbelanjaan di bawah tajuk **Perbelanjaan Yang Di-Akui**.

50. Oleh itu, berdasarkan kepada Anggaran Hasil dan Perbelanjaan yang kaola nyatakan tadi, maka Kerajaan dijangka akan mengalami defisit belanjawan berjumlah kira-kira **Dua Point Sembilan Sembilan Bilion Dollar Brunei (BND2.99 bilion)**. Unjuran defisit ini akan dikemaskinikan dari masa ke semasa berdasarkan kepada tahap pengeluaran minyak dan gas Negara, harga minyak dunia, kadar pertukaran matawang Dollar Amerika Syarikat, hasil pendapatan dari Sektor Bukan Minyak dan Gas dan perbelanjaan sebenar Kerajaan.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

51. Kaola akan beralih kepada Tema Belanjawan Negara bagi Tahun Kewangan 2024/2025. Tema Belanjawan pada Tahun Kewangan 2023/2024 iaitu **"BERSATU MEMBINA MASA DEPAN YANG LEBIH MAKMUR"** atau **"BUILDING A PROSPEROUS FUTURE TOGETHER"** adalah untuk dikekalkan dan dilanjutkan bagi tempoh 2 tahun lagi bermula Tahun Kewangan 2024/2025

hingga 2025/2026. Ini adalah untuk memastikan kesinambungan, pensejajaran serta penilaian dalam jangka masa sederhana ke arah mencapai dasar-dasar dan matlamat-matlamat perbelanjaan yang telah disasarkan sebelum ini dan membolehkan agensi-agensi Kerajaan untuk terus berusaha memajukan inisiatif-inisiatif dan projek-projek samada yang telah dirancang atau dalam pelaksanaan.

52. Tema ini akan memfokuskan kepada tiga (3) keutamaan yang baharu bagi Tahun Kewangan 2024/2025:-

- i. Pertama, **Meningkatkan Kesejahteraan dan Produktiviti Awam;**
- ii. Kedua, **Memupuk Kepelbagaian Ekonomi Yang Mampan; dan**
- iii. Ketiga, **Pembangunan Modal Insan yang Dinamik dan Berwawasan.**

53. Sepertimana yang pernah kaola kongsiikan semasa Mesyuarat Pertama Dari Musim Permesyuaratan Ke-19, Majlis Mesyuarat Negara pada 6 haribulan Mac 2023, tema ini adalah sebagai komitmen Kerajaan untuk membina asas ekonomi yang dinamik dan berdaya tahan ke arah pertumbuhan ekonomi yang mampan bagi mencapai Wawasan Brunei 2035.

54. Oleh itu, keutamaan akan terus diberikan untuk meningkatkan usaha dalam merangsang pertumbuhan dan mempelbagaikan ekonomi negara, meningkatkan ekosistem perniagaan dan pelaburan yang lebih kondusif untuk menarik lebih banyak

pelaburan yang berkualiti dan bermanfaat kepada Negara ini. Ini juga termasuk penglibatan Syarikat-Syarikat Berkaitan Kerajaan atau GLCs. Usaha-usaha sedemikian adalah penting untuk menjana peluang pekerjaan berkualiti bagi penduduk tempatan, khususnya di sektor swasta. Kerajaan juga akan terus menyokong penyediaan infrastruktur berkualiti, mudah diakses bagi kemudahan aktiviti perekonomian, perniagaan dan perindustrian.

55. Di samping itu, Kerajaan akan menumpukan usaha-usaha bagi menyediakan pendidikan yang berkualiti dan inklusif ke arah melahirkan anak tempatan yang berkemahiran, *marketable*, *employable* dan *future-ready* sesuai dengan keperluan dan permintaan industri-industri yang dikembangkan agar dapat menyumbang kepada produktiviti Negara.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan, kaola akan menghuraikan secara ringkas keutamaan-keutamaan berkenaan satu persatu termasuk perkembangan dan pencapaiannya;

PERTAMA; MENINGKATKAN KESEJAHTERAAN DAN PRODUKTIVITI AWAM,

56. Fokus pertama ini adalah merupakan komitmen Kerajaan untuk memelihara kesejahteraan dan kebajikan rakyat dengan meletakkan asas kepada penduduk yang lebih sihat, berpendidikan dan produktif agar generasi semasa dan akan

datang dapat sama-sama menyumbang kepada kestabilan sosioekonomi Negara ke arah masa depan yang lebih makmur.

57. Kerajaan juga akan terus melabur kepada pembangunan infrastruktur dalam meningkatkan kualiti hidup rakyat dan penduduk yang meliputi pelbagai sektor termasuk pengangkutan, telekomunikasi dan kemudahan asas seperti pembekalan air dan elektrik, memperluaskan rangkaian perkhidmatan dan penyediaan perumahan Negara. Oleh itu, beberapa peruntukan telah disediakan di bawah Fokus ini:
58. Pertama, bagi memenuhi permintaan bekalan elektrik yang semakin meningkat dan memastikan bekalan yang mencukupi, berkualiti serta *reliable*, harga rancangan sebanyak **\$400 juta** secara keseluruhan disediakan bagi melaksanakan sebanyak **36 buah projek** di bawah **RKN12** termasuk Pembinaan Janakuasa *Combined Cycle Bukit Panggal Fasa 2* serta menaiktaraf dan mengukuhkan sistem rangkaian di seluruh Negara.
59. Kedua, bagi memastikan rakyat mempunyai tempat kediaman yang selesa, penyediaan perumahan yang selamat, berkualiti dan mampu untuk dimiliki, Kerajaan telah menyediakan Harga Rancangan sebanyak **\$277.0 juta** untuk melaksanakan **9 buah projek** di bawah **RKN12** untuk meningkatkan penyediaan perumahan negara antaranya di Kg Lugu Fasa 2B; Kg Rimba Fasa 6; Kg Salambigar; Kg Lumut Fasa 7 dan Kg Tanah Jambu.
60. Ketiga, bagi pembekalan air yang bersih secara lebih efektif dan *reliable* kepada orang ramai, Kerajaan akan memperuntukkan Harga Rancangan sebanyak **\$261.1 juta** di bawah **RKN12**

untuk menaiktaraf dan memperbaiki sistem loji-loji dan kolam-kolam rawatan serta sistem pembetulan di seluruh daerah.

61. Pada masa yang sama, sejak penggabungan infrastruktur rangkaian telekomunikasi pada tahun 2019, Syarikat Unified National Networks Sdn Bhd (UNN) telah melaksanakan kerja-kerja peningkatan dan penambahbaikan terhadap infrastruktur untuk rangkaian mobile yang mana perkhidmatan rangkaian 5G telah disediakan dengan liputan di kesemua empat (4) daerah dan kelajuan sehingga 1,000 *megabit per second* (mbps) di kawasan-kawasan tumpuan (*high-density areas*). Syarikat UNN juga telah berupaya meningkatkan liputan internet termasuk memperluaskan *fibre broadband* ke kawasan luar bandar di mana liputan *fixed broadband penetration* telah mencapai 91 peratus, berbanding 50 peratus pada tahun 2020.

62. Dengan penggabungan infrastruktur tersebut juga telah dapat menurunkan harga broadband dan pelan telefon sebanyak 55 peratus secara purata dan ini sekaligus meningkatkan penggunaan atau pelanggan internet dan dapat mengurangkan kos operasi perniagaan di Negara ini. Sebagai misalan, bagi harga *fixed broadband* tanpa had yang mana sebelum ini adalah pada kadar \$459 dengan kelajuan 100Mbps kepada \$169 pada kelajuan 500Mbps pada masa kini. Bagi tawaran pelan postpaid pula, sebelum ini, pelan \$55 hanya memberikan pelanggan data sebanyak 7.5 gigabyte (GB) sahaja; manakala pada masa ini, pelanggan boleh mendapat data yang lebih banyak iaitu 30.0GB dengan harga \$50 sahaja. Ini akan dapat membantu dan

memudahkan perjalanan pendigitalan Negara Brunei Darussalam ke arah menjadi sebuah *smart nation*.

63. Dalam memenuhi keperluan perkhidmatan ICT yang semakin meningkat, Syarikat UNN sedang membina sebuah pusat pangkalan data ataupun *data centre* yang bertempat di kawasan Tungku sebagai penambahan kapasiti kepada pusat-pusat pangkalan data yang sedia ada. Pusat pangkalan data yang baharu ini akan dapat menempatkan sehingga 500 buah rak berbanding sebanyak 112 rak yang sedia ada, dan seterusnya akan mendapatkan pensijilan Tier 3 pada awal tahun 2025. UNN juga telah berjaya memperolehi pensijilan piawaian antarabangsa ISO/IEC 27001:2022 pada Mac 2023 bagi perlindungan kerahsiaan, integriti dan ketersediaan bagi aset dan sistem data dan maklumat organisasi yang diiktiraf di peringkat global.

64. Kerajaan akan terus memberi keutamaan kepada inisiatif-inisiatif ke arah Pelan Transformasi Digital bagi meningkatkan kecekapan, prestasi dan produktiviti perkhidmatan awam untuk memastikan rakyat menerima perkhidmatan berkualiti tinggi, mudah diakses dan responsif yang memenuhi keperluan. Ke arah itu, Kerajaan akan terus menyediakan peruntukan-peruntukan seperti berikut:

64.1 Pertama, bagi meningkatkan lagi produktiviti dan keberkesanan pengurusan kes-kes mahkamah, Kerajaan akan menyediakan Harga Rancangan sebanyak **\$19.4 juta** secara keseluruhan di bawah RKN12 untuk melaksanakan **3 buah projek** iaitu Sistem Pengurusan

Elektronik Kes Badan Kehakiman 2.0; Sistem Pengurusan Mahkamah Syariah 2.0; dan *Sistem Technology Courts*.

64.2 Kedua, bagi penyediaan pangkalan data-data yang komprehensif termasuk pengurusan aset serta menambahbaik penyelarasan antara jabatan, Kerajaan akan menyediakan Harga Rancangan sebanyak **\$29.4 juta** secara keseluruhan di bawah **RKN12** untuk melaksanakan **4 buah projek** iaitu antaranya Projek Pemetaan Utiliti; Projek 'MOD Integrated Platform'; Projek Sistem Aset dan Infrastruktur Kerajaan; dan Sistem Permohonan Perumahan dan Bil Atas Talian; dan

64.3 Ketiga, bagi penyediaan sistem maklumat untuk penyimpanan dan pengurusan rekod data termasuk data pelajar dan tenaga pengajar, maklumat mengenai sekolah-sekolah, pengurusan kemasukan penuntut, Kerajaan akan menyediakan Harga Rancangan sebanyak **\$21.2 juta** secara keseluruhan di bawah **RKN12** untuk melaksanakan **3 buah projek** iaitu Sistem Pengurusan Pendidikan Kebangsaan; Education Data Management System (EDMS); dan School Enterprise Resource Planning System (ERPS).

65. Keutamaan juga akan terus diberikan untuk mengukuhkan lagi sistem kesihatan Negara bagi meningkatkan lagi keupayaannya untuk bertindak balas secara berkesan dan lebih responsif terhadap apa jua keperluan kesihatan dan sebarang perubahan atau cabaran-cabaran paradigma kesihatan pada masa ini dan masa depan. Ini termasuk memastikan semua peralatan

perubatan yang diperlukan, peralatan diagnostik, stok ubat-ubatan dan sumber tenaga manusia yang mencukupi.

66. Negara juga tidak terkecuali daripada kos penjagaan kesihatan yang kian meningkat dan ketara sejak beberapa tahun kebelakangan ini. Ianya didorong oleh pelbagai faktor termasuk kenaikan harga rawatan perubatan dan ubat-ubatan dan *ageing population* dengan keperluan penjagaan kesihatan yang semakin kompleks.
67. Oleh itu, Kerajaan sentiasa menekankan kepentingan penjagaan dan pencegahan awal serta dengan mengutamakan gaya hidup sehat dapat membantu mengurangkan penyakit-penyakit kronik dan seterusnya mengurangkan tekanan pada sistem penjagaan kesihatan kita.
68. Ke arah itu, beberapa peruntukan akan disediakan bagi mendukung Sektor Kesihatan antaranya:
  - 68.1 Harga Rancangan berjumlah **\$256.53 juta** secara keseluruhannya di bawah RKN12 bagi pembangunan prasarana-prasarana perubatan dan kesihatan antaranya pembinaan Blok Baharu, Hospital Raja Isteri Pengiran Anak Saleha; Penaiktarafan Hospital Suri Seri Begawan, Kuala Belait; Pembinaan Blok Baharu Makmal Rujukan; dan Pembinaan Pusat Kesihatan Bandar Seri Begawan dan Jabatan Perkhidmatan Makmal;
  - 68.2 Harga Rancangan berjumlah **\$62.5 juta** bagi pelaksanaan projek Sistem Bru-HIMS 2.0 yang juga termasuk sistem

Intelligent Electronic Medical Record (EMR), Intelligent Care Plan and Clinical Pathway Recommendation dan sistem data yang berstruktur;

68.3 Sejumlah **\$25.8 juta** secara keseluruhan akan disediakan bagi pemeliharaan Sistem Bru-Hims; dan penambahbaikan ciri-ciri dan keupayaan Sistem BruHealth seperti *Diabetes Management System, online appointment* serta *consultation*;

68.4 Sejumlah **\$26.87 juta** keseluruhan telah diperuntukkan untuk memastikan penyediaan perkhidmatan yang berkualiti dan memenuhi keperluan kesihatan masyarakat, antaranya **\$10 juta** untuk menggantikan perkhidmatan sokongan klinikal dan bukan klinikal, **\$7.2 juta** untuk perkhidmatan kakitangan jururawat dan personel makmal dari JPMC, dan **\$3.9 juta** untuk perkhidmatan bekalan makanan dan minuman pesakit di hospital-hospital seluruh negara;

68.5 Sejumlah **\$89.0 juta** akan terus disediakan secara keseluruhan bagi pembelian ubat-ubatan, barangan gunahabis perubatan dan keperluan ujian-ujian makmal untuk hospital-hospital, pusat-pusat kesihatan dan jabatan-jabatan perkhidmatan;

68.6 Peruntukan bagi Pembayaran Perkhidmatan Perubatan Rawatan Sakit Jantung di Gleneagles Jerudong Park Medical Centre (JPMC), Pusat Kanser Brunei dan Brunei

Neuroscience, Stroke & Rehabilitation Centre dipindah dari Kementerian Kewangan dan Ekonomi kepada Kementerian Kesihatan dan seterusnya ditambah sejumlah \$120 juta daripada \$30 juta kepada **\$150 juta**. Tujuan pemindahan adalah untuk meningkatkan akauntabiliti terhadap keberkesanan dan kecekapan perbelanjaan bagi rawatan-rawatan perubatan luar di samping memberikan gambaran lengkap terhadap kos sebenar penjagaan kesihatan yang menyeluruh; dan

68.7 Seterusnya, bagi menangani isu kesihatan masyarakat yang kritikal seperti wabak penyakit berjangkit, Kerajaan akan terus menyediakan peruntukan sejumlah **\$37 juta** untuk menyokong pengurusan krisis dan bantuan kepada individu atau komuniti yang terjejas. Ini juga termasuk melaksanakan program-program pencegahan, rawatan dan penyelidikan ke atas wabak penyakit berjangkit.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

69. Selaras dengan komitmen Negara ke arah pelepasan sifar bersih (*net zero emissions*) menjelang tahun 2050 dan strategi-strategi di bawah Dasar Perubahan Iklim Negara Brunei Darussalam (BNCCP), Kerajaan akan terus memberikan keutamaan dalam menangani perubahan iklim bagi membentuk hala tuju Neg/ara ke arah sebuah ekonomi yang rendah karbon dan berdaya tahan iklim. Fenomena perubahan iklim ini adalah jelas dan tindakan perlulah diambil segera agar dapat memelihara Negara untuk generasi yang akan datang.

70. Ke arah itu, sebuah direktif Laporan Mandatori bagi Gas Rumah Hijau ataupun *Green House Gas* telah dilancarkan untuk menubuhkan pengesahan, pelaporan dan keperluan lain bagi kesemua fasiliti yang mengeluarkan atau menyingkirkan pelepasan *Green House Gas* termasuk dalam rangkaian aktiviti yang merangkumi jabatan-jabatan Kerajaan dan syarikat-syarikat sektor swasta.
71. Sepertimana yang kaola kongsiikan sebentar tadi, satu projek yang dikendalikan oleh Syarikat TotalEnergies, bagi membangun tapak tenaga solar di Tapak Perindustrian Sungai Liang, yang bertujuan untuk mencapai kapasiti 12 Megawatt (MW) dari sumber tenaga yang boleh diperbaharui (*renewable energy*) menjelang tahun 2025. Dengan adanya projek ini, ianya akan meningkatkan keupayaan Negara untuk mendukung industri eksport dengan pengeluaran produk-produk seperti *green chemicals* dan *ammonia*.
72. Bagi mendukung hasrat dan komitmen tersebut, beberapa peruntukan telah disediakan antaranya:
- 72.1 Harga Rancangan sejumlah **\$50 juta** di bawah **RKN12** bagi meneroka inisiatif-inisiatif *Green Building* ke arah perlindungan alam sekitar melalui bahan binaan, bahan-bahan kitar semula dan penggunaan sumber yang efisien;
- 72.2 Harga Rancangan sejumlah **\$17.6 juta** secara keseluruhan di bawah **RKN12** bagi mendukung kelestarian

alam sekitar antaranya melalui program-program penghijauan semula dan pemuliharaan hutan;

72.3 Harga Rancangan sejumlah **\$1 juta** di bawah **RKN12** untuk menyediakan Pelan Adaptasi Kebangsaan bagi Perubahan Iklim ke arah meningkatkan kedayatahan terhadap risiko perubahan iklim serta kapasiti adaptasi dengan kesan perubahan iklim;

72.4 Harga Rancangan sejumlah **\$62.5 juta** secara keseluruhan di bawah **RKN12** untuk melaksanakan 16 buah projek bagi pencegahan banjir di beberapa daerah termasuk menambah kapasiti dan melancarkan pengaliran air sungai; dan

72.5 Sejumlah **\$25 juta** disediakan untuk pengurusan bencana alam bagi membolehkan agensi-agensi Kerajaan bekerjasama dalam menangani bencana alam seperti kejadian banjir, tanah susur dan sebagainya.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

73. Kerajaan akan juga terus mengutamakan usaha-usaha dan inisiatif-inisiatif ke arah meningkatkan produktiviti khususnya pengeluaran domestik bagi Sektor Pertanian, Perikanan dan Penternakan untuk memastikan Negara dapat mencapai tahap sara diri atau *self-sufficiency* dalam pengeluaran makanan dan barangan keperluan asasi. Ini adalah sebagai langkah proaktif untuk menangani sebarang kesan negatif terhadap faktor luaran

seperti perubahan iklim, bencana alam dan kesan geopolitik termasuk inflasi dan peningkatan kos sara hidup.

74. Dalam hal ini, beberapa peruntukan akan disediakan untuk merangsang pertumbuhan dalam industri sektor pertanian dan perikanan antaranya:

74.1 Harga rancangan sebanyak **\$17.5 juta** di bawah RKN12 bagi program peningkatan keluaran sayur menggunakan teknologi tinggi bagi meningkatkan lagi produktiviti pengeluaran hasil sayur negara;

74.2 Harga rancangan sebanyak **\$68.3 juta** di bawah RKN12 bagi Program Peningkatan Kapasiti Sistem Pengairan di Kawasan Kemajuan Pertanian Seluruh Negara - Fasa 2 untuk mengukuhkan sistem pengairan dan simpanan air bagi seluruh tapak-tapak pertanian;

74.3 Harga rancangan sebanyak **\$5.8 juta** secara keseluruhan di bawah **RKN12** bagi menjalankan 7 buah projek untuk menambahbaik infrastruktur, kemudahan-kemudahan dan fasiliti-fasiliti bagi mendukung peningkatan hasil pengeluaran industri padi, ternakan dan akuakultur; dan

74.4 Bagi meningkatkan lagi pengeluaran beras Negara, peruntukan sejumlah **\$9 juta** juga akan disediakan di bawah Skim Pembelian Semula Padi serta bagi pembelian benih-benih padi *hybrid* untuk penjualan kepada peladang-peladang padi.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

KEUTAMAAN BELANJAWAN KEDUA ADALAH UNTUK MEMUPUK KEPELBAGAIAN EKONOMI YANG MAMPAN.

75. Kerajaan akan terus memberikan penekanan terhadap usaha-usaha untuk mendukung kemajuan dan perkembangan dan mengukuhkan penglibatan Sektor Swasta untuk membentuk asas ekonomi Negara yang lebih berdaya tahan dan berdaya maju. Ke arah itu, usaha-usaha perlu menjurus kepada meningkatkan produktiviti Negara dalam sektor ekonomi yang dikenalpasti dengan kerjasama peniaga-peniaga tempatan dan juga syarikat-syarikat berkaitan Kerajaan atau GLCs. Ini meliputi penyediaan skim dan insentif, program latihan dan pembangunan kapasiti, eko-sistem yang pro-perniagaan, kemudahan prasarana serta penyediaan tapak-tapak bagi membantu perkembangan perniagaan-perniagaan tempatan khususnya PMKS.
76. Ke arah menambahbaik dan meningkatkan sistem infrastruktur yang dapat menjana produktiviti untuk memacu pertumbuhan dan mempelbagaikan ekonomi Negara, Kerajaan akan menyediakan beberapa peruntukan antaranya:
- 76.1 Harga rancangan sebanyak **\$80 juta** di bawah RKN12 bagi Penyediaan Infrastruktur bagi Peningkatan Industri Pertanian di seluruh Negara - Fasa 2 untuk memastikan tapak tersedia untuk ditawarkan kepada pengusaha dan

bagi mempercepatkan memulakan perusahaan, mencapai sasaran hasil keluaran;

- 76.2 Harga rancangan sebanyak **\$39.0 juta** di bawah RKN12 bagi Program Pembinaan Infrastruktur Sistem Pembetulan dan Saliran Sisa Buangan untuk meningkatkan lagi kawalan pencemaran dari aktiviti penternakan dan penyembelihan industri ternakan;
- 76.3 Harga rancangan sebanyak **\$18.1 juta** di bawah RKN12 bagi Rancangan Pembangunan Industri Ternakan disediakan untuk menjana pengeluaran termasuk pembekalan elektrik di Kawasan Kemajuan Pertanian Merangking Fasa 1, Daerah Belait;
- 76.4 Harga rancangan sebanyak **\$18.5 juta** secara keseluruhan di bawah RKN12 bagi menjalankan **5 buah projek** untuk memajukan dan membuka tapak-tapak bagi industri akuakultur termasuk menyediakan infrastruktur asas; dan
- 76.5 Harga rancangan sebanyak **\$10 juta** bagi kerja-kerja penyediaan/menaiktaraf infrastruktur dan kemudahan asas bagi Kawasan Kemajuan Pertanian sedia ada dan baharu.
77. Kerajaan juga memberi keutamaan kepada usaha-usaha untuk mengembangkan sektor-sektor seperti pelancongan dan perdagangan antarabangsa yang boleh merangsang perniagaan tempatan, mewujudkan peluang pekerjaan dan meningkatkan

secara langsung (*direct*) kesejahteraan ekonomi keseluruhan masyarakat dan penduduk demi mendukung hasrat mempelbagaikan ekonomi dan seterusnya memperkukuhkan lagi Sektor Bukan Minyak dan Gas.

78. Ke arah itu, beberapa peruntukan juga telah disediakan untuk mendukung hasrat tersebut termasuk:

78.1 Dalam usaha untuk mempromosikan Negara Brunei Darussalam sebagai destinasi pilihan pelancong, Kerajaan akan memperuntukkan harga rancangan sebanyak **\$36.4** juta secara keseluruhan bagi melaksanakan **10 projek** di bawah **RKN12** untuk menambahbaik lagi produk-produk pelancongan termasuk mengukuhkan infrastruktur asas dan kemudahan awam di tempat-tempat tarikan pelancong;

78.2 Bagi memastikan infrastruktur lapangan terbang yang moden dan efisien, Kerajaan akan menyediakan Harga Rancangan sebanyak **\$60 juta** di bawah RKN12 untuk melaksanakan 2 projek iaitu Membaikpulih Landasan Lapangan Terbang Antarabangsa Brunei; dan Mempertingkatkan Infrastruktur Aerodrome dan Kemudahan di Lapangan Terbang Antarabangsa Brunei.

79. Sebagai penambahan kepada inisiatif-inisiatif di bawah Pelan Transformasi Digital yang mana kaola telah kongsiikan awal tadi, Kerajaan juga menyediakan peruntukan bagi memperkembangkan infrastruktur rangkaian dan penyelesaian

inovatif untuk membolehkan penduduk dapat berkomunikasi, mengakses perkhidmatan dalam talian dan mengambil bahagian dalam aktiviti perekonomian *digital* samada di peringkat global atau serantau. Ini termasuk menyediakan program-program peningkatan kapasiti bagi menggalakkan masyarakat yang celik digital dan memperkasa pengetahuan dalam bidang Teknologi Maklumat untuk menyesuaikan diri dengan perubahan landskap digital.

80. Beberapa usaha telahpun dilaksanakan oleh pelbagai agensi termasuk badan-badan berkanun dan GLCs bagi mendukung hasrat tersebut termasuk:

80.1 Program Latihan *Upskilling* yang dikendalikan oleh Pihak Berkuasa bagi Teknologi Info-Komunikasi (AITI) khusus untuk pencari kerja belia dan juga tenaga kerja tempatan ke arah memastikan mereka memperolehi *industry-ready competency* berdasarkan permintaan dan keperluan industri;

80.2 Skim Pembiayaan Bersama Produktiviti dan Kecekapan (PENJANA) yang ditawarkan oleh AITI kepada perniagaan untuk mengambil penyelesaian digital bagi meningkatkan perniagaan dan produktiviti serta mengurangkan kos operasi; dan

80.3 Di samping itu, Perintah Keselamatan Siber Brunei Darussalam (*Cyber Security Order 2023*) telahpun digubal dalam mengukuhkan peranan asas Cyber Security Brunei

sebagai agensi keselamatan siber kebangsaan. Ianya juga mengetengahkan komitmen negara dalam melindungi Infrastruktur Maklumat Kritikal Negara Brunei Darussalam untuk perkhidmatan-perkhidmatan penting sama ada dalam sektor kerajaan atau bukan kerajaan yang berkaitan dengan antaranya, keselamatan negara, ekonomi, kesihatan awam, keselamatan dan ketenteraman awam.

81. Disamping itu, sebagai salah satu asas ekonomi digital, satu *flagship project* di bawah Digital Economy Masterplan 2025 telah diperkenalkan iaitu National Digital Payments Network. Oleh itu, sebuah konsortium yang terdiri daripada Baiduri Bank Berhad, Bank Islam Brunei Darussalam Berhad, Syarikat Darussalam Assets dan Perbadanan Tabung Amanah Islam Brunei telahpun ditubuhkan bagi melaksanakan sebuah sistem, iaitu *Digital Payment Hub*, yang akan mengendalikan pembayaran dari akaun-akaun di apa jua Institusi-Institusi Kewangan atau *Non-Bank Financial Institutions* di Negara Brunei Darussalam secara serta merta dan selamat pada kadar yang berpatutan. Projek ini diharapkan akan dapat merealisasikan faedah-faedah seperti merangsang inovasi sektor kewangan (*FinTech*), mengurangkan kos transaksi secara digital; pengurusan perniagaan yang lebih cekap; dan mengurangkan penipuan kewangan.
82. Sistem Kebajikan Negara (SKN) yang telah dilancarkan pada 15 haribulan Julai 2020 adalah merupakan hasil usaha bersama dengan beberapa kementerian-kementerian yang berkenaan dengan penglibatan sebuah syarikat GLC dalam pembangunan

perisian atau *software*. Alhamdulillah, SKN telah menerima Anugerah Kecemerlangan Teknologi Asia 2023 untuk Perisian Perusahaan bagi Kerajaan Negara Brunei Darussalam. Anugerah tersebut adalah merupakan pengiktirafan bagi projek dan inovasi teknologi yang luar biasa, daripada syarikat teknologi yang mempelopori produk dan penyelesaian IT *ground-breaking* kepada inisiatif teknologi inovatif yang memberikan kesan kepada perniagaan.

83. Ke arah mewujudkan perkhidmatan awam yang lebih cekap, mudah diakses dan responsif untuk rakyat dan penduduk, beberapa peruntukan telah disediakan di bawah RKN12 dengan Harga Rancangan sejumlah **\$36.47 juta** untuk mendukung transformasi digital dalam Kerajaan antaranya:

- 83.1 Pertama, menyediakan rangka kerja rangkaian yang dinamik dan fleksibel ataupun *Software Defined Network* bagi membolehkan sistem dan perkhidmatan digital Kerajaan menjadi lebih *agile* dan boleh diperluaskan mengikut keperluan dan permintaan orang ramai;

- 83.2 Kedua, pembangunan GOV.BN 2.0, iaitu satu platform untuk menyatukan perkhidmatan-perkhidmatan Kerajaan melalui *one stop service portal* yang bukan sahaja memudahkan penyampaian perkhidmatan Kerajaan kepada orang ramai tetapi akan juga menjimatkan perbelanjaan pemeliharaan dalam jangka masa panjang berbanding jika setiap Kementerian mengendalikan sistem masing-masing;

- 83.3 Ketiga, One MOHA System antaranya untuk mendigitalkan dokumen-dokumen, aplikasi termasuk pembangunan sistem baharu untuk *National Emergency Response System* bagi memudahkan penyampaian perkhidmatan kepada orang ramai.
- 83.4 Keempat, pembangunan Sistem Pengurusan Rekod untuk mendukung usaha Kerajaan dalam merealisasikan *Government Digitalization* melalui penyediaan standard platform dalam pengurusan kerja seperti dokumen, rekod dan persuratan secara elektronik, dan termasuk pengurusan arkib;
- 83.5 Kelima, pembangunan *Integrated Statistical Data System* yang akan mengintegrasikan data-data statistik ekonomi, sosial dan nasional untuk memudahkan pengutipan, proses, analisa dan penyampaian data-data utama yang diperlukan untuk menyediakan dasar-dasar. Dengan penyatuan data statistik ini, ianya dijangka akan dapat mengurangkan duplikasi proses dalam penyediaan data-data;
- 83.6 Ke-enam, pembangunan Platform Perkhidmatan Perniagaan Nasional sebagai satu platform bagi perkhidmatan e-kerajaan yang berkaitan dengan proses-proses perniagaan di Negara ini, dihasrat untuk memudahkan *work-flow* serta kesinambungan proses yang melibatkan *inter-agency interaction*;

83.7 Manakala, bagi memastikan pengumpulan dan penggunasama maklumat yang lebih *centralized* serta menambahbaik Sistem Pengurusan Kewangan dan penyampaian perkhidmatan Kerajaan kepada rakyat, Kerajaan telah menyediakan peruntukan sejumlah **\$10.8 juta** di bawah Perbelanjaan Berulang-Ulang Kementerian Kewangan dan Ekonomi bagi pelaksanaan pemindahan sistem Treasury Accounting Financial Information System (TAFIS) 1.0 ke TAFIS 2.0 yang akan mula dilancarkan, Insya Allah, pada 1 haribulan April 2024; dan

83.8 Selain itu, sejumlah **\$144.7 juta** secara keseluruhan juga disediakan di bawah Perbelanjaan Berulang-Ulang Kementerian-Kementerian bagi membiayai projek IT *Central Procurement* dan lesen-lesen perisian (*software*) bagi semua Kementerian dan Jabatan Kerajaan.

84. Ke arah mendukung transformasi digital dalam sektor pengangkutan dan logistik, beberapa peruntukan telah disediakan di bawah RKN12 dengan Harga Rancangan sejumlah \$15.7 juta antaranya:

84.1 Pertama: Bagi *Smart Transport System* untuk penyediaan maklumat secara *real time*, opsyen pembayaran secara *cashless* dan perkhidmatan *on-demand transport* bagi melengkapkan ekosistem pengangkutan awam di Negara ini. Projek ini juga diharap akan dapat menangani isu pengangkutan awam yang dihadapi oleh orang awam

khususnya daripada golongan yang berpendapatan rendah; dan

84.2 Kedua: Pendigitalan proses dan meningkatkan lagi perkhidmatan atas talian yang mudah dan cepat termasuk memperkenalkan *digital licences; automated verifications* dan kebenaran, serta keupayaan *lifecycle* dan *history tracking* kenderaan.

85. Dalam usaha untuk mendukung perubahan positif terhadap landskap pendidikan ke arah meningkatkan persekitaran pendidikan yang lebih interaktif, kondusif dan mudah diakses terutamanya sekolah-sekolah di kawasan luar bandar serta meningkatkan efisiensi dalam proses pentadbiran, beberapa peruntukan telah disediakan di bawah RKN12 dengan Harga Rancangan sejumlah \$24.1 juta antaranya:

85.1 Pertama: Bagi melaksanakan 2 buah projek khusus untuk menaiktaraf infrastruktur rangkaian sekolah-sekolah Kerajaan ke arah memastikan *connectivity* yang berkelajuan tinggi dan *reliable* bagi keperluan alat dan sumber pembelajaran *digital*; dan

85.2 Kedua: Bagi pelaksanaan UNISSA Smart University dan UNISSA Smart Library System untuk menyediakan sistem maklumat bagi meningkatkan lagi pengalaman pembelajaran atas talian dan kecekapan operasi; dan untuk meningkatkan sistem pengurusan perpustakaan pintar.

86. Kerajaan juga akan meneruskan usaha untuk memupuk hubungan yang lebih kukuh dengan rakan kongsi antarabangsa bagi meningkatkan akses kepada pasaran baharu, peluang pelaburan dan teknologi terkini bagi membantu sektor-sektor industri tempatan. Syarikat-syarikat tempatan adalah diseru untuk merebut peluang-peluang daripada hasil kerjasama ekonomi tersebut dengan mengambil bahagian dalam rantai nilai serantau dan global, sekaligus meningkatkan daya saingnya dalam pasaran global.
87. Oleh itu, Kerajaan telah meratifikasi Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership ataupun CPTPP kepada New Zealand, selaku negara *depository* bagi CPTPP pada 13 haribulan Mei 2023. Kementerian Kewangan dan Ekonomi selaku agensi yang menerajui perundingan tersebut akan memberigakan faedah-faedah yang boleh dimanfaatkan oleh pengusaha tempatan memandangkan perjanjian tersebut akan membuka akses pasaran kepada 600 juta orang penduduk dan jumlah keseluruhan Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) yang mencapai lebih kurang \$13.5 trillion US dollar. Sebagai usaha untuk meningkatkan lagi penggunaan perjanjian-perjanjian ini, Kementerian Kewangan dan Ekonomi akan lebih giat mengadakan sesi pemberigaaan dan perjumpaan bersama dengan pihak-pihak yang berkepentingan, terutamanya pihak swasta, dengan tujuan meningkatkan lagi pengetahuan dan pemahaman mengenai perjanjian-perjanjian perdagangan yang sedia ada.

88. Kerajaan juga telah menandatangani Memorandum Persefahaman (MoU) bersama Kerajaan Wilayah Autonomi Guangxi Zhuang Republik Rakyat China mengenai penaiktarafan Ekonomi Koridor Brunei-Guangxi ataupun Brunei Guangxi Economic Corridor pada 2 haribulan Februari 2023. MoU tersebut menandakan komitmen berterusan daripada kedua-dua pihak Kerajaan Negara Brunei Darussalam dan Kerajaan Wilayah Autonomi Guangxi Zhuang untuk mengukuhkan lagi kerjasama dan perkembangan Brunei Guangxi Economic Corridor melalui kerjasama ekonomi dan perdagangan yang berterusan.
89. Ke arah memudahkan eksport lebih banyak produk akuatik Negara Brunei Darussalam ke Republik Rakyat China, Kerajaan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam dan Republik Rakyat China telah memeterai dua protokol iaitu 'Protokol Pemeriksaan, Kuarantin dan Keperluan Sanitari Veterinar untuk Produk Akuatik Liar yang Akan Dieksport dari Negara Brunei Darussalam ke Republik Rakyat China', dan 'Protokol mengenai Pemeriksaan, Kuarantin dan Keperluan Sanitari Veterinar untuk Produk Akuatik Kultur untuk Dieksport dari Negara Brunei Darussalam ke Republik Rakyat China'.
90. Sebagai usaha untuk meningkatkan kapasiti, keupayaan dan kredibiliti PMKS tempatan agar dapat beroperasi secara *sustainable* dan berdaya saing serta menggalakkan aktiviti pengeluaran produk tempatan untuk menembusi pasaran luar negara, Kerajaan melalui pihak Darussalam Enterprise atau DARE sentiasa bekerjasama dengan agensi-agensi yang

berkepentingan seperti Ghanim International Corporation Sdn Bhd dalam memastikan sasaran industri adalah selaras dengan matlamat Kerajaan khususnya dalam membangun sektor industri utama dalam bidang pengeluaran, perkhidmatan dan halal. Ini termasuk mengenalpasti potensi kerjasama dengan pihak pengedar atau pengimport dari negara-negara yang berpotensi untuk ditembusi bagi membincangkan peluang-peluang eksport produk tempatan.

91. Dengan kerjasama di antara pihak DARE dan Kementerian Sumber-Sumber Utama dan Pelancongan, Alhamdulillah, pihak DARE telah memulakan eksport pertama produk makanan tempatan seperti keropok, minyak sayuran, sos cili, minuman berperisa, serbuk teh tarik dan biskut ke Mustafa Centre di Republik Singapura pada bulan September 2023. Produk-produk yang terpilih adalah dari 5 syarikat tempatan iaitu Ghanim International Sdn Bhd., Marimin Sdn Bhd., Sabli Food Industries (B) Sdn Bhd., Sahamada Corporation Sdn Bhd., dan Taurean Bakeshop & Cafe.
92. Selain itu, hasil daripada usahasama tersebut juga telah menyaksikan penandatanganan memorandum persefahaman dan perjanjian melibatkan tiga (3) buah syarikat tempatan dengan syarikat dari Sabah semasa Expo Antarabangsa Sabah pada bulan September 2023. Hasil daripada perjanjian tersebut, produk syarikat-syarikat PDS Abattoir Sdn Bhd, Royal Brunei Culinary dan BMC Food Industries Sdn Bhd telah mula dipasarkan dan didapati di rangkaian supermarket Jetsin Sdn Bhd, Servay Premier, Bataras Marketplace dan Everrise Supermarket di Kota

Kinabalu dan Insya Allah akan dikembangkan ke bahagian lain di Negeri Sabah dalam tempoh terdekat.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-ahli Yang Berhormat,

FOKUS BELANJAWAN YANG KETIGA ADALAH PEMBANGUNAN MODAL INSAN YANG DINAMIK DAN BERWAWASAN.

93. Kerajaan akan meneruskan pelaburan dalam pelbagai program pendidikan dan pembangunan kemahiran dengan mempertingkatkan kualiti pendidikan di semua peringkat, dari peringkat kanak-kanak (*early childhood*) hingga ke peringkat institusi pengajian tinggi, serta menggalakkan peluang pembelajaran sepanjang hayat. Ini adalah bertujuan untuk melahirkan generasi dan tenaga kerja yang *adaptable*, berpendidikan dan berkemahiran tinggi yang diperlukan untuk mencapai kecemerlangan dalam pasaran pekerjaan pada masa ini dan akan datang.
94. Ke arah mendukung sistem pendidikan yang berkualiti tinggi, beberapa inisiatif telah dilaksanakan seperti berikut:
  - 94.1 Pindaan telah dibuat ke atas Akta Pendidikan Wajib Penggal 211 yang berkaitan dengan umur wajib kanak-kanak bersekolah di negara ini iaitu dari umur enam (6) tahun kepada lima (5) tahun. Pindaan tersebut bertujuan untuk mengukuhkan lagi pendidikan awal kanak-kanak

yang merupakan aspek utama dalam membina asas keupayaan kognitif, aspek sosial dan emosi kanak-kanak;

94.2 Mata pelajaran Teknologi, Kejuruteraan dan Seni akan dijadikan sebagai salah satu mata pelajaran pilihan teras dalam komponen Pengajian Sains, Teknologi, Kejuruteraan, Kesenian dan Matematik ataupun STEAM. Ini adalah bertujuan untuk melengkapkan pelajar dengan kemahiran dan ilmu pengetahuan mengikut perubahan dan perkembangan semasa; dan

94.3 Pelaksanaan Pengintegrasian Mata Pelajaran Ugama ke dalam Sistem Pendidikan Umum yang bermula pada 1 haribulan November 2023. Tujuan pengintegrasian tersebut adalah untuk menjaga kesejahteraan pelajar dengan mengurangkan beban kerja pelajar dan mengurangkan masa berada di sekolah, yang akan meningkatkan lagi keseimbangan hidup dan kesihatan mental para pelajar. Selain itu, perubahan itu juga diharapkan akan meningkatkan lagi efisiensi pembelajaran, di mana waktu persekolahan yang berkurangan akan memberi ruang kepada guru dan para pelajar untuk memberi tumpuan kepada pembelajaran yang lebih berkualiti.

95. Kerajaan juga akan terus bekerjasama dengan sektor-sektor industri di Negara ini untuk membangunkan inisiatif atau latihan-latihan vokasional bagi memastikan tenaga kerja dilengkapi dengan kemahiran yang diperlukan selaras atau sepadan dengan keperluan pasaran pekerjaan. Tumpuan kepada pendidikan dan

pembangunan kemahiran ini dihasrat untuk mewujudkan ekonomi berasaskan pengetahuan yang dapat menarik lebih banyak pelaburan asing.

96. Ke arah itu, sehingga kini, Syarikat Hengyi Industries telah menawarkan program-program biasiswa dalam bidang kejuruteraan kepada 891 pelajar. Program biasiswa tersebut adalah kerjasama bersama Zhejiang Hengyi Petrochemical Co. Ltd; dan Lanzhou Petrochemical Polytechnic di Republik Rakyat China.
97. Oleh itu, kaola menyeru belia-belia di Negara ini untuk merebut peluang-peluang ini untuk meningkatkan kemahiran melalui pelbagai platform yang telah disediakan oleh Kerajaan mahupun sektor swasta dan pelbagai agensi-agensi berkepentingan.
98. Ke arah mengukuhkan kemudahan akses pendidikan, harga rancangan sebanyak **\$472.3 juta** secara keseluruhan di bawah RKN 12 akan terus disediakan untuk melaksanakan 32 buah projek bagi membangunkan infrastruktur Sekolah-Sekolah Rendah, Menengah dan Ugama serta Institusi Pengajian Tinggi antaranya Kampus Universiti Islam Sultan Sharif Ali (UNISSA) di Daerah Temburong; dan Kampus Kekal Politeknik Brunei di Madaras.
99. Untuk meningkatkan taraf dan pencapaian pendidikan di Negara, Kerajaan akan terus memperuntukkan **\$37.3 juta** dalam bentuk biasiswa melalui Kementerian Pendidikan dan Kementerian Hal Ehwal Ugama. Inisiatif ini bertujuan untuk meningkatkan

kebolehpasaran dan pembangunan kapasiti serta latihan kemahiran pelajar-pelajar dengan menyediakan peluang untuk melanjutkan pengajian tinggi di institusi terkemuka dunia.

100. Selain itu, peruntukan sejumlah **\$1.5 juta** akan terus disediakan bagi mengendalikan Skim Miftaahun Najaah untuk meringankan beban para ibu bapa dan penjaga yang kurang berkemampuan untuk membeli keperluan persekolahan pelajar-pelajar.

101. Ke arah usaha dalam menyediakan tenaga kerja tempatan yang berdaya maju agar sejajar dengan keperluan bidang pekerjaan dan industri semasa dan juga masa hadapan, peruntukan sejumlah **\$24 juta** akan disediakan di bawah MPEC, Jabatan Perdana Menteri bagi mengendalikan program-program i-Ready, TVET Scheme, Skillsplus, SPIN in Accountancy dan Tradeskills.

102. Dalam usaha untuk mempromosi dan menggalakkan penyelidikan dan inovasi dalam bidang sains, teknologi dan kejuruteraan, sains sosial serta kesenian dan kebudayaan, beberapa peruntukan akan disediakan dengan Harga Rancangan sejumlah **\$61.8 juta** termasuk:

102.1 Pertama, bagi membina *Creative, Cultural, Industries Hub* (CCI Hub) dan *Community Library*. Ini adalah merupakan salah satu inovasi ekonomi baharu untuk memperkasakan pekerja yang kreatif dan mengukuhkan infrastruktur kebudayaan dan kesenian negara. Melalui pengukuhan industri ini juga akan dapat mendukung usaha-usaha Kerajaan dalam menyediakan generasi yang cemerlang, dan akan menaikkan kedudukan negara dalam

Pertubuhan Kerjasama dan Pembangunan Ekonomi (OECD) dan *World Culture Reading Score*;

102.2 Kedua, Council for Research and Advancement in Technology and Science (CREATES) Research Fund untuk membantu menggalakkan pertumbuhan aktiviti sains, teknologi dan inovasi serta memacu pembangunan ekonomi dan sosial; dan

102.3 Selain itu, sebanyak **\$2.3 juta** akan terus disediakan di bawah Perbelanjaan Berulang-Ulang Kementerian Pendidikan untuk membiayai kos penyelidikan yang akan dilaksanakan oleh Institusi Pengajian Tinggi Awam.

103. Di samping peruntukan-peruntukan yang kaola kongsiikan sebentar tadi, Kerajaan juga menyediakan peruntukan sejumlah **\$27.5 juta** di bawah Projek Fokus khusus untuk membiayai program atau projek yang menjurus kepada mendukung fokus belanjawan Negara Tahun Kewangan 2024/2025.

104. Demikianlah kaola kongsiikan mengenai perkembangan dan pencapaian-pencapaian Negara serta keutamaan-keutamaan dan fokus belanjawan yang telah disediakan peruntukannya, ke arah mendukung tema belanjawan bagi Tahun Kewangan 2024/2025 iaitu "**BERSATU MEMBINA MASA DEPAN YANG LEBIH MAKMUR**" atau "***BUILDING A PROSPEROUS FUTURE TOGETHER***".

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

105. Belanjawan yang dibentangkan ini, dihasrat akan dapat merangsang lagi pertumbuhan ekonomi dan meningkatkan kemahiran tenaga kerja di Negara ini. Di samping itu juga, kita semua perlu bertindak dengan lebih bijaksana dan bertanggungjawab agar setiap perbelanjaan dan pelaburan menghasilkan manfaat secara inklusif kepada semua golongan masyarakat dan mendukung kepada pertumbuhan sosio ekonomi. Seperti titah Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam semasa Majlis Pembukaan Rasmi Mesyuarat Pertama dari Musim Permesyuaratan Ke-20 pada hari Selasa, 27 haribulan Februari 2024, Baginda antarlain telah mengingatkan setiap agensi Kerajaan untuk menggunakan peruntukan yang disediakan dengan lebih berhemah untuk meningkatkan kualiti perkhidmatan bagi penduduk dan rakyat negara ini. Baginda juga menyentuh bahawa kita tidak dapat lagi terlalu bergantung kepada sektor Minyak dan Gas semata-mata, serta usaha untuk mempelbagaikan ekonomi masih belum mencukupi untuk mengimbangi kedudukan defisit fiskal Kerajaan.

106. Ke arah itu, ianya akan memerlukan lebih daripada sekadar perancangan, tetapi memerlukan strategi pelaksanaan yang holistik berasaskan kepada keadaan sebenar, dan komitmen ke arah pembaikan yang berterusan. Ia juga memerlukan kepimpinan yang kukuh, ketelusan dan akauntabiliti di semua peringkat Kerajaan.

107. Alhamdulillah, usaha-usaha dalam mempelbagaikan ekonomi telah menunjukkan perkembangan yang memberansangkan, akan tetapi ianya **belum bererti usaha kita telah selesai. *We are not done yet and we need to work together and harder.*** Ianya akan memerlukan usaha yang lebih keras dan untuk kita lebih kukuh bersatu demi meningkatkan taraf hidup rakyat dan penduduk di Negara ini. Dalam hal ini, kaola ingin mengongsikan bahawa sehingga kini, indikator ekonomi Negara telah menunjukkan tanda positif di mana pencapaian Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) bagi Sektor Bukan Minyak dan Gas telah membuahkan hasil yang positif sejak tahun 2017, yang mana secara purata bagi tempoh enam tahun kebelakangan iaitu dari tahun 2017 hingga 2023, pertumbuhan sektor tersebut telah meningkat sebanyak 4.3 peratus. Ini adalah disumbangkan oleh aktiviti Hiliran Minyak dan Gas; Perdagangan dan Kewangan.
108. Perkembangan pencapaian ekonomi juga dapat dilihat melalui sumbangan bukan minyak dan gas kepada perdagangan negara. Jika dibandingkan dengan tahun 2017, eksport bukan minyak dan gas hanya menyumbang sebanyak 3 peratus dan pada tahun 2023, ianya telah meningkat kepada 61 peratus. Ini adalah didorong oleh aktiviti eksport Hiliran Minyak dan Gas dan barangan buatan kilang, yang mana pada tahun 2021, Alhamdulillah, buat pertama kali nya, nilai eksport daripada Sektor Bukan Minyak dan Gas telahpun melebihi nilai eksport Sektor Minyak dan Gas. Aktiviti ini juga telah menyumbang kepada mempelbagaian pasaran dan peningkatan volum eksport ke negara-negara seperti Amerika Selatan, Eropah dan Australia. Selain daripada itu, eksport pembuatan makanan negara juga

telah berjaya menembusi pasaran antarabangsa seperti Republik Rakyat China, Singapura, dan Malaysia.

109. Dalam tempoh yang sama, hasil daripada inisiatif-inisiatif Kerajaan dalam meningkatkan modal insan, melalui penyediaan pembelajaran sepanjang hayat, meningkatkan kemahiran dan pemahiran semula, kadar pengangguran Negara juga telah menunjukkan penurunan daripada kadar 9.0 peratus pada tahun 2017 kepada 5.2 peratus pada tahun 2022. Dalam pada itu juga, sumbangan pekerja di sektor swasta telah menunjukkan peningkatan yang ketara daripada 53 peratus pada tahun 2014 kepada 69 peratus pada tahun 2022.
110. Oleh yang demikian, dalam mengharungi cabaran-cabaran yang mendatang dan bagi merealisasikan Wawasan Brunei 2035, marilah kita semua di sektor awam dan sektor swasta bekerjasama secara bersepadu demi meningkatkan produktiviti untuk membangun Negara kitani dan **MEMBINA MASA DEPAN YANG LEBIH MAKMUR** agar ianya dapat dinikmati secara berterusan oleh generasi yang akan datang.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

111. Sebelum kaola mengakhiri pembentangan ini, marilah kita sama-sama berdoa agar Negara kitani akan sentiasa maju, aman dan makmur di bawah kepimpinan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam, dan dengan izin Allah Subhanahu Wata'ala jua akan

sentiasa menjadi sebuah Negara Zikir yang penuh keberkatan di bawah perlindungan Allah Subhanahu Wata'ala jua.
Hasbunaallah hu Wanikmal Wakil... Aamiin Ya Rabbal Alamiin.

112. **Kaola mencadangkan supaya Rang Undang-Undang yang dibentangkan di hadapan kita ini disokong untuk dijadikan satu Undang-Undang Perbekalan Negara Yang Dikeluarkan Dari Peruntukan Kumpulanwang Yang Disatukan bagi maksud-maksud yang tertentu, sepanjang Tahun Kewangan 2024/2025.**

113. Sekian. Wabillahitaufik Wal-Hidayah, Wassalamualaikum Warahmatullahiwabarakatuh.